

EKONOMSKI PRINCIPI UPRAVLJANJA ZAJEDNIČKIM DOBRIMA: Slučaj srpskih zadruga

Originalni naučni rad

Vojislav BABIĆ
Sinisa ZARIĆ
Ekonomski fakultet
Univerziteta u Beogradu

Cilj rada – U tekstu se objašnjavaju pojam, funkcije i značaj zajedničkog dobra sa stanovišta institucionalne ekonomije. U istraživačkom delu se analiziraju poslovni pokazatelji srpskih zadruga, način plasmana robe, pitanje raspodele dobiti i značaj ideja zadrugara za unapredjenje zadruga. Mere se stepen izraženosti zadrugarskih principa, poželjne osobine ličnosti koje treba da poseduje zadrugar i međusobno poverenje zadrugara, a zatim se ispituje uticaj pomenutih varijabli na poslovne pokazatelje zadruga. U finalnom delu istraživanja, analiziraju se pitanja koja se odnose na potencijalne sukobe u zadruzi i transakcione troškove koje oni uzrokuju. Analiziraju se mehanizmi za njihovo prevazilaženje, pitanje korišćenja zajedničkih resursa, kontrole i nadzora.

Dizajn/metodologija/pristup – Podaci u istraživačkom delu rada su prikupljeni putem online upitnika koji sadrži zatvorene odgovore i Likertove lestvice. Uzorak obuhvata zemljoradničke (ratarske, stočarske, povrtarske, voćarske), pčelarske, ribarske, zanatske, gradjevinske i mešovite zadruga u više od 15 mesta na teritoriji Srbije. 85 upitnika distribuirano je menadžerima zadruga u dva talasa u razmaku od 15 dana. Osim standardne deskriptivne statistike, u istraživanju su primenjeni faktorska, regresiona i korelaciona analiza.

Glavni nalazi – U istraživanju je dokazano da regresioni faktorski skorovi 1-3, dobijeni faktorskom analizom, utiču na promenu zavisne varijable "obrt zadruga u 2015. god". Potvrđeno je da trustworthiness indeks stoji u pozitivnoj korelaciji sa godišnjim obrtom zadruga i sa varijablom "veličina dobiti zadruga".

Ključne reči: Zajednička dobra, institucionalna ekonomija, srpske zadruge, faktorska analiza, poslovni parametri, trustworthiness indeks

JEL Classification: B52, D7

1. ZADRUGE KAO NIZOVI IMOVINSKIH PRAVA

ČINJENICA DA JE PROFESORKA OSTROM DOBILA Nobelovu nagradu za ekonomiju 2009. godine je osvetlila probleme traženja “trećeg puta”: izvan čistih tržišnih mehanizama i državne uprave. Sam momenat karakteriše duboki ekonomski problemi, propadanja tržišta kao i propadanje države, problemi zaštite životne sredine i održivog razvoja. Većina problema je kompleksno jer kombinuju ekonomska, socijalna i ekološka pitanja. Metodološki, ne postoji nova paradigma (aparatus za neoklasične analize je neizbežan), niti poziv za eklektičniji pristup. Ali, Elinor Ostrom je jasno pokazala da kompleksnost problema prkosi običnim ili jednostavnim institucionalnim rešenjima zasnovanim na tržišnoj ili državnoj upravi. Što se tiče problema zadružne uprave, pored nedostatka novih modela i tehnika, novi pristup, koji insistira na policentričnom upravljanju, prednosti zadružnog načina proizvodnje i razmene robe, i, u najvećem broju slučajeva, proizvodnja manje negativnih eksternalija nego u čistim modelima proizvodnje privatnih dobara, nudi veoma važnu teorijsku platformu.

Ostromova je uložila svoje napore u istraživanju zajedničkih resursa i problema upravljanja njima. Naime, problem zajedničkih dobara je dobro poznat u literaturi. Istorija obezbeđuje puno dokaza o različitim oblicima zajedničkih dobara u različitim periodima i različitim regionima. Najbrojniji primeri su pašnjaci (subalpski, u Engleskoj i njenim regionima), riblji fondovi (od ribnjaka jastoga na američkoj Istočnoj obali do proizvodnje kavijara duž reke Volge u Rusiji), šume (od Slovenije do bugarsko-turskog planinskog regiona Strandža), jezera i baseni podzemnih voda i mali, prijateljski, sistemi za navodnjavanje (od Makedonije do Španije i Nepala). I u svim slučajevima može se naći bogat izbor oblika upravljanja koji donose dugogodišnje uspešne rezultate ili veoma loše ishode. Na žalost, zbog istorijskih razloga i nepotpunog institucionalnog redizajna u periodu tranzicije, u Srbiji su zadruge opstale kao ostaci u sistemu, pored svoje bogate istorije, duže od 120 godina (Gnjatović, Stojanović 2015). Situacija sa zajedničkim resursima je još

gora – zajednička dobra, ili klub dobra nisu prepoznata uopšte. Mnogi od pozitivnih istorijskih primera su nestali i nisi priznati u skladu sa principima, počev od označavanja granice (slučaj Krčedinske ade, Zarić, 2012).

Upravljanje zajedničkim dobrima su pratile više ili manje razvijene institucije, neke zasnovane na običajima i široko prihvaćenim oblicima ponašanja korisnika. Uglavnom, samo-propisi korisničkog pristupa zajedničkim dobrima su bili, u stvari, nepisana pravila prihvaćena kao neformalne institucije. Radovi Daglas Norta o institucijama i institucionalnim promenama postali su jedan od glavnih elemenata teorijskog okvira koji su dizajnirali Ostromova i njen tim. Ostali se mogu naći u teoriji racionalnog izbora i među izvanrednim rezultatima Ronalda Kouza (Coase, 1993). Njegove analize transakcionih troškova i ekonomija imovinskih prava pružaju ključne alatke i platforme za bolje razumevanje kompleksnog problema zajedničkih dobara, održivosti i ekološke etike. Zadruga, koji imaju veoma različite oblike u pogledu organizacije, i u pogledu polja aktivnosti (od proizvođača vina u Italiji, šumskih zadruga u SAD ili zadruga tkaonica tepiha u Srbiji, u Pirotu) predstavljaju niz imovinskih prava i različitih organizacija, tako da nije lako staviti ih u „kutije” dihotomije privatnog i javnog, privatnog – individualnog i kolektivnog.

Dugi niz godina, u glavnom udžbeniku Pola Samjuelsona, "Ekonomija" (i u drugim delima jednog od najuticajnijih ekonomista sredine dvadesetog veka) samo dve vrste dobara su bila prepoznata: javno i privatno. Danas, moglo bi se reći da postoje generacije širom sveta koje počinju svoje ekonomske studije sa Mankjuevim (Mankiw, 2011) "Principima ekonomije". Tako, mladi ljudi uče da su dobra predmet raznih kombinacija rivaliteta i ekskluzivnosti:

Šema 1. Četiri vrste dobara

		da	Rivalitet?	ne
Isključivost?	da	Privatna dobra -korneti sladoleda -odeća -zakrčeni putevi sa drumarinom		Prirodni monopoli -zaštita od požara -kablovska TV -nezakrčeni putevi sa drumarinom
	ne	Zajednička dobra -riba u okeanu -životna sredina -zakrčeni putevi bez drumarine		Javna dobra -sirena za tornado -nacionalna odbrana -nezakrčeni putevi bez drumarine

Izvor: Mankiw, N. G. i Taylor, P. 2011

U zadrugama, osim veoma ekskluzivnih imovinskih prava na zemljište i grožđe, članovi zadruge imaju i neku vrstu zajedničkih dobara sa sedištem u jezgru zadruge koja proizvodi boce za jednu vrstu vina (know-how, tretman grožđa, vinski podrum). Mnogim evropskim, a posebno postkomunističkim zemaljama, nije lako razumeti imovinska prava i značaj tog pristupa - nasuprot široko prihvaćenoj kategoriji vlasništva. Ovaj problem ograničava pokušaje da se razumeju prednosti zadrugne proizvodnje na dublji način.

2. TRAGEDIJA ZAJEDNIČKIH DOBARA I OGRANIČENI REZULTATI ZADRUŽNOG POKRETA

Da li bi Hardinova teorija tragedije zajedničkih dobara zasnovana na oportunistickom ponašanju i egoizmu *homo economicus* mogla biti implementirana na zadruge? Zadruge imaju neke od karakteristika zajedničkih resursa, takođe su predmet policentrističkog upravljanja na mikro nivou, ali, u isto vreme, zadruge nude bogate mogućnosti, zbog dvojne strukture imovinskih prava i elastičnosti u stvaranju oblika upravljanja, da igraju veoma važne uloge u modernim društvima koja se suočavaju sa dramatičnim problemima (održivi razvoj, demokratija, itd).

Glavne kategorije Ostromove su "zajednički resursi" koji zamenjuju „zajednička dobra”. Fundamentalna razlika između zajedničkih dobara (zajedničkih resursa) i drugih javnih dobara je da su zajednička dobra ograničena i mogu se iscrpeti. To čini problem upravljanja posebno osetljivim i složenim, zbog činjenice da uglavnom govorimo o prirodnim resursima. Danas su česti pokušaji u literaturi da se proširi područje zajedničkih dobara na razna kulturna dobra i znanja. Nije samo slučaj da takozvana kreativna ekonomija daje dokaze o velikom broju zadruga koje čine jezgro sektora zajedničkih dobara, pod nazivom zajednička kreativna dobra. Prevelika potrošnja kulturnih, zajedničkih kreativnih resursa, obično ne dovodi do nedostatka ili ekskluzivnosti pristupa resursima. Prevelika potrošnja bi mogla dovesti do zloupotrebe resursa, ali obično ne dovodi do iscrpljenosti tog dobra. Neka vrsta policentričnog upravljanja i dobra organizacija zadruga u ovom sektoru mogu da zaštite dobra od prevelike potrošnje.

Poznati ekolog Garet Hardin promovisao je problem upravljanja zajedničkim dobrima koristeći poznatu društvenu dilemu kako bi obeležio trendove u oblasti zajedničkih dobara (Hardin, 1968). Dilema zajedničkih dobara se zasniva na razumevanju sebičnog interesa pojedinaca, koji, kako bi poboljšali svoju poziciju,

preduzimaju aktivnosti koje su u suprotnosti sa interesima grupe koristeći zajedničke resurse. Zapravo, prema Hardinu, mogućnost da prisvoje prihode podstiče članove zajednice da razvijaju načine korišćenja sredstava tako da se ograničavaju buduća eksploatacija, proizvodnja ekstrenalija (sa individualne tačke gledišta) i konačno iscrpljuju zajednički ograničeni resursi. Tako Hardin artikuliše svoj čuveni zaključak:

Dilema zajedničkih dobara je tako neodoljiva, kratkoročni sebični interesi nemaju alternativu i postojanje zajedničkih dobara nema budućnost.

To znači da „tragedija zajedničkih dobara” dovodi do uvođenja tržišta ili države u oblasti upravljanja, uglavnom, prirodnim resursima kojima su prethodno upravljali članovi lokalne zajednice koristeći zajedničke resurse. Imajući u vidu značaj prirodnih resursa i prirodnog nasleđa, postoji stalna potreba za jačanjem uloge države nad ovim ograničenim resursima. Tip ovih naučnih rasprava je dobro poznat. U isto vreme, postoji veći broj tekstova o propadanju tržišta, kao i o propadanje države. Dokazi o ekološkim problemima, negativnim eksternalijama i lošim rezultatima u vezi sa zaštitom životne sredine i lošim finansijskim rezultatima su zabrinjavajući. Od 1970. postoji više radova koji pokazuju sve veću samokritičnost ekonomista. Od Atalija i Giljoma (Attali, Guillaume, 1974; Atali, 2006), do Blauga (1992), rasvetljen je problem ekonomista kao tehnoqrata. Zajednička osnova za rastuću samokritičnost leži u prepoznavanju činjenice da su kompleksni socijalni i ekonomski problemi predstavljeni kao tehnički problemi. Pošto su shvaćeni kao tehnički problemi, postali su predmet implementacije tehnika razvijenih u okviru neoklasičnih paradigmi.

Uspeh neoinstitucionalnih analiza izazvao je veliki uticaj na dublje razumevanja problema zajedničkih resursa. Uloga institucija, formalnih i neformalnih (North, 1990) je prepoznata kao važan faktor ekonomskog razvoja. Različite institucije proizvode različite rezultate. Rešavanje različitih problema znači stvaranje posebnih institucionalnih okvira. U okviru istog heterodoksnog ekonomskog toka, Ronald Kouz (Coase, 1993) se fokusirao na imovinska prava. Metodološke osnove ovih analiza doprinosa stvorile su plodno tle za razvoj istraživanja zajedničkih dobara i njihove posebnosti u smislu imovinskih prava, tradicija i institucija, razvijajući karakteristične metode upravljanja i iskustva. Kada se istražuju zajednička dobra, veoma je važno razumeti imovinska prava na Onoreov način – u skladu sa njegovim hrestomatičnom definicijom (Honore, 2006). Onore ukazuje na niz prava koja su inkorporirana u opšti pojam imovinskih prava.

Takođe, pristup resursima može pokazati različite stepene ekskluzivnosti, u rasponu od 0 (javna dobra, dostupna svima – nema ekskluzivnosti) do 1 (jedan) kao druge krajnosti (kada je dobro vaše lično vlasništvo).

Dominantno shvatanje imovinskih prava kao oblika vlasništva, u nerazvijenim tržišnim ekonomijama, naročito onih koje imaju tradiciju centralno planiranog ekonomskog sistema na duži period, daje određenu prepreku za razumevanje složenijih sistema. Traženje različitih institucionalnih aranžmana na osnovu definisanih imovinskih prava, u mnogim slučajevima (kao što je slučaj Srbije) ograničeno je pojednostavljenim razumevanjem problema koje zanemaruje prava na osnovu običaja i tradicije i, na kraju, postoji stalni problem slabe zaštite imovinskih prava u celini (vidi Levi-Carcient, 2016).

Hardinov pristup je imao veliki uticaj na ovu temu. Smit zaključuje svoje istraživanje pozivajući na prestanak sistema zajedničke imovine i nametanje i definisanje zvučnog sistema prava na privatnu imovinu. Po Smitovom mišljenju (Smith, 1981), to je jedini način da se izbegne tragedija zajedničkih dobara. Korisnici zajedničkih dobara moraju biti izloženi snazi spoljnog Levijatana, u obliku privatnog vlasnika, odnosno države.

Objavlivanjem rezultata svojih studija, Elinor Ostrom snažno menja odnos prema problemu, pružajući naučnicima složeniju analizu i dublje razumevanje zajedničkih dobara. Pre svega, Ostromova je preispitala već prihvaćeno opšte razumevanje zajedničke imovine kao institucionalnog aranžmana koji ne proizvodi profitabilna rešenja ili efikasne oblike upravljanja. Njeno terensko istraživanje, projekti i misije (zajedno sa Vincentom Ostromom) su dali druge dokaze (upoređivanjem sistema za navodnjavanje u Nepalju kojima upravljaju poljoprovrednici i vlada, na primer). Poenta je u tome da je Ostromova verovala da razumevanje zajedničkih dobara nije moguće bez rezultata terenskih i empirijskih istraživanja. Konačno, njeni zaključci su bili drugačiji od Hardinovih ili Smitovih. Prema Ostromovoj, svi postojeći modeli u literaturi su suviše jednostavni. Ne uzimajući u obzir specifičnosti određenog zajedničkog resursa (ribarstva ili močvara, subalpski pašnjak ili rečnih ostrva, šuma ili poljoprivrednog zemljišta, vode ili gline) - svakome je potrebna drugačija regulacija i pristup. I svaki ima određenu tradiciju u oblikovanju regulatornih mehanizama i institucija. Način na koji su nametnutni institucionalni mehanizmi, i kako se rešava „*easy rider problem*” mogu biti veoma različiti.

16 | Hipoteza Ostromove je da korisnici resursa mogu da preduzmu odgovarajuće kolektivne postupke ako se većim delom i direktno uključeni. Njene studije su do-

kazale da su neki od sistema efikasniji i proizvode bolje rezultate od iste vrste projekata kojim upravljaju privatni interesi ili država (sistemi za navodnjavanje u Nepal i Španiji, na primer).

Ostromova je ukazala na snažnu potrebu za empirijskim, istraživačkim radom na terenu u cilju poboljšanja razumevanje zajedničkih dobara. Imajući u vidu značaj kulture, tradicija i neformalnih institucija, od velike je važnosti da se prikupе dokazi iz raznih regiona i priznaju postojeća prava zajednica. U svom predavanju prilikom dodele nagrade “Iznad tržišta i države: policentrično upravljanje u složenim ekonomskim sistemima”, Ostromova identifikuje sedam vrsta pravila koje prate korisnici koji imaju posebna imovinska prava nad zajedničkim resursima:

1. Pravila granica
2. Pravila pozicija
3. Pravila izbora
4. Pravila informisanja
5. Pravila obima
6. Pravila agregacije
7. Pravila plaćanja

Proučavanjem problema zajedničkih resursa, bilo kroz terenska istraživanja ili kroz eksperimente, Ostromova je mogla da zaključi da korisnici resursa ne samo da imaju neku vrstu paketa imovinskih prava (prateći intelektualnu liniju: Kouz, Onore, Ostrom), već i različite načine jačanja prava. Zajednice (kao i zadruge) mogu da nametnu niz različitih “formalnih ili neformalnih načina sankcionisanja”, koji bi, u mnogim slučajevima, mogli biti efikasniji od sankcija koje primenjuje Levijatan. Prema tome, izbegavanje tragedije zajedničkih dobara je pogrešan zahtev. Ostromova je tvrdila da su pozitivni primeri uspešnog upravljanja zajedničkim dobrima brojniji od onih koji proizvode negativne ishode. I, osim toga, da upravljanje kompleksnim sistemima kao što su oni na bazi ograničenih prirodnih resursa krhke održivosti, zahteva dublje razumevanje zajedničkih resursa i njihovog upravljanja.

Na neki način, zadruge su kompleksni sistemi u smislu različitih imovinskih prava i upravljačkih mehanizama. U empirijskom delu ovog priloga, inspirisanog Ostromovim vrstama pravila, iako osmišljenim za upravljanje zajedničkim resursima, testirano je u kojoj meri ove karakteristike, i, prednosti zadruga, mogu biti dokazani putem mišljenja rukovodilaca / članova zadruga. Poenta je da se identifikuje

koliko su važne zadruge za dostignuća njenih članova (Schlager, Ostrom, 1999), koliko utiču na smanjenje troškova transakcija zahvaljujući dobrom informisanju, za nametanje efikasnih pravila i organizacionih struktura. Očekuje se, pre svega, da će zadruge biti stalni i otvoreni izvor komunikacije. U izvesnoj meri istraživanje daje problematične odgovore na osnovna pitanja, kao što je postojanje posvećenosti zajedničkom radu.

Ali, sprovedeno istraživanje srpskih zadruga savršeno je pokazalo pretnje efikasnom funkcionisanju ovog modela. Bendžamin Sovakul (Sovacool, 2011) je nabrojao pretnje u svom istraživanju u oblasti klimatskog i energetskog upravljanja. A. Sovakul je počeo sa problemima izazvanim promenama u sastavu grupe (u našem slučaju, članovi zadruge). Dok u Italiji možemo naći dokaze stalnog sastava u toku više od 50-60 godina u mnogim zadrugama, u postsocijalističkim zemljama, a naročito u onima u kojima tranzicija nije završena, mogli bismo da identifikujemo i dalje krhku strukturu članova. B. Pravila moraju biti fleksibilna i homogena – a to je dovedeno u pitanje. C. Brze promene u tehnologiji - u slučaju Srbije to ne igra značajnu ulogu kao potencijalna prepreka. Zadruge, u mnogim slučajevima, ne mogu da odgovore na zahteve tržišta za oštrim i velikim tehnološkim promenama. Ali u ovom trenutku, srpske zadruge uglavnom rade u oblastima u kojima su velike tehnološke promene ne dešavaju, za sada: poljoprivreda, zanatstvo, rukotvorine, turizam. D. Nedostatak protoka informacija između članova i rukovodilaca zadruga (utvrđeno je u određenoj meri kao problem). Što se tiče specifičnih karakteristika modela policentričnog upravljanja, Sovakul naglašava značaj međugeneracijskog protoka informacija u cilju stvaranja platforme za dugogodišnje organizacije. E. Postoji veoma velika pretnja do koje dolazi u situaciji kada organizacija zavisi od spoljnih oglasa. To može biti u smislu novca i sredstava, zakonodavne podrške, know-how (na primer, kako koristiti IPA fondove), ili nešto slično. Ovi problemi naglašavaju značaj stvaranja komunikacije i odnosa ne samo sa tržišnim okruženjem zadruga, već i sa netržišnim okruženjem. Prema tome, stvaranje kapaciteta je potreba za zadružne organe upravljanja. F. Konačno, postoji potreba za stalnim praćenjem mogućeg traženja zakupa i oportunističkog ponašanja u okviru zadružnih struktura.

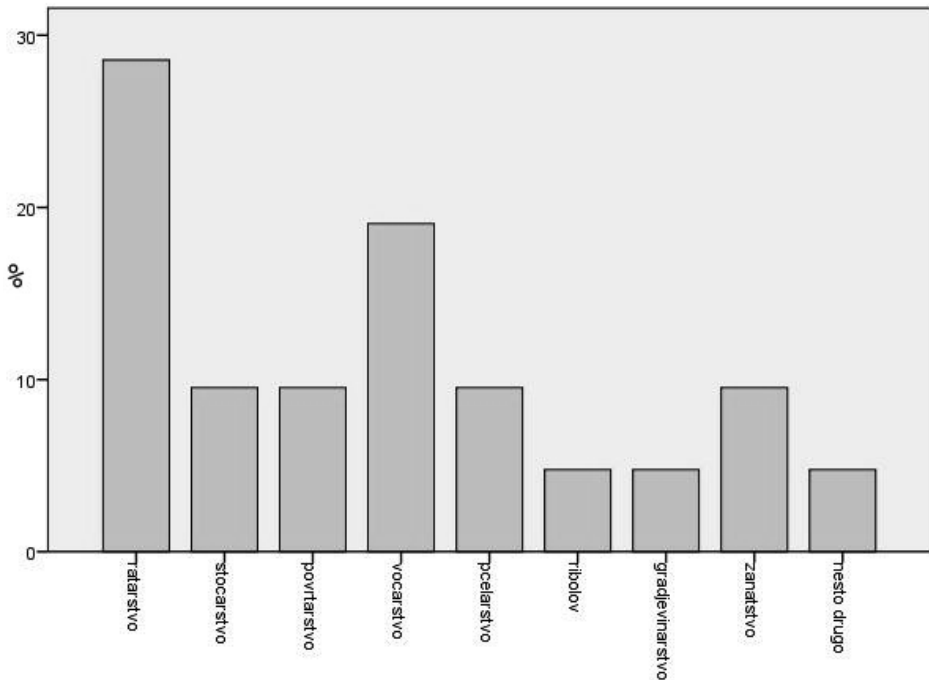
3. ANALIZA EKONOMSKE EFIKASNOSTI ZADRUGA

U ovom poglavlju analizira se deo rezultata istraživanja o zadrugama u Srbiji, koje je sprovedeno u periodu od 15. aprila do 5. maja 2016. god. Analiza je obavljena iz ugla institucionalne ekonomije. Kao metodološki instrument za prikupljanje podataka korišćen je *online* upitnik sa zatvorenim odgovorima i Likertovim skalama. Generalno, upitnik ima 3 tematske celine. U prvoj celini analiziraju se poslovni pokazatelji zadruga, način plasmana robe, pitanje raspodele dobiti i značaj ideja zadrugara za unapredjenje zadruga. U drugom delu upitnika mere se varijable koje se odnose na poželjne osobine ličnosti koje treba da poseduje poslovni partner (zadrugar), međusobno poverenje zadrugara i principe zadrugarstva. U trećem delu upitnika, zastupljena su pitanja koja se odnose na potencijalne sukobe u zadrugi i transakcione troškove koje oni uzrokuju. Pored toga, analiziraju se mehanizmi za njihovo prevazilaženje, pitanje korišćenja zajedničkih resursa, kontrole i nadzora i dr. U istraživanju se polazi od pojmovnog odredjenja zadruga datog u važećem zakonu: *”Zadruga je pravno lice, koja predstavlja poseban oblik organizovanja fizičkih lica koja poslovanjem na zadružnim principima ostvaruju svoje ekonomske, socijalne, kulturne i druge interese i koja upravljaju i kontrolišu poslovanje zadruga”* (Zakon o zadrugama, 2015). Uzorak obuhvata zemljoradničke (ratarske, stočarske, povrtarske, voćarske), pčelarske, ribarske, zanatske, građevinske (stambene) i mešovite zadruga u više od 15 mesta na teritoriji Srbije. Kao merila za veličinu zadruga korišćeni su broj članova i godišnji obim fakturisane realizacije zadruga. Prilikom definisanja uzorka, obraćena je pažnja na procentualni odnos udela delatnosti u ukupnom broju zadruga u Srbiji: 65% zemljoradničke, 7,6% stambene, 4% zanatske i 23,4% ostale zadruga od čega 16,6% koji pripadaju omladinskim zadrugama zbog prirode rada nije uzeto u obzir (Malešević, 2015). Prema istom izvoru, zemljoradničke zadruga dominiraju u ukupnom zadrugarstvu Srbije, ne samo prema udelu u ukupnom broju zadruga već i po finansijskim rezultatima. Ukupni poslovni prihodi zemljoradničkih zadruga iznose 58,9 mlrd. RSD odnosno 68 % ukupnih prihoda zadružnog sektora, a zapošljavaju 3.793 ljudi, odnosno 80,6 % od ukupnog broja zaposlenih u zadrugama. Selekcija zadruga je izvršena iz listinga Poslovnog imenika Srbije (Poslovni imenik Srbije, 2015). U uzorak su uzete u obzir zadruga koje imaju internet sajt odnosno elektronsku poštu. An online self-administered questionnaire was conducted on managers of selected cooperatives. Upitnik je distribuiran u dva talasa u razmaku od 15 dana.

U drugom talasu ponovo su poslani upitnici zadrugama koje nisu dostavile odgovore posle prvog pokušaja. Na poslatih 85 upitnika odgovorila je 21 zadruga. Mali uzorak predstavlja određeno ograničenje. To upućuje na manjak poverenja anketiranih, što je čest slučaj kod primene *online* upitnika. Manjak poverenja, posebno u slučaju zemljoradničkih zadruga, može da se objasni na više načina. Prvi razlog je psihološke prirode i predstavlja određen vid nezainteresovanosti, skepticizma, čak i straha zadrugara od bilo kog tipa anketiranja. Ova bojazan vuče korene iz negativnog i mučnog iskustva socijalističkog perioda SFRJ 1945-1990. U ovom periodu zadruge su bile instrument u službi državnih interesa, a ne interesa zadrugara (Matijašević, 2005: 153–170). Drugi razlog leži u činjenici da mali broj zadruga ima internet sajtove i elektronsku poštu. Štaviše, značajan broj zadruga neredovno ažurira svoje sajtove, što se može zaključiti na osnovu analize njihovog sadržaja koji je u većini slučajeva zastareo. Treći razlog je u vezi sa drugim i na izvestan način ukazuje na otpor zadrugara, posebno u slučaju zemljoradničkih zadruga, prema tehničkim inovacijama ovog tipa.

Na grafiku 1 prikazan je uzorački udeo zadruga po delatnostima.

Grafik 1. Vrsta delatnosti zadruge

Na osnovu dobijenih rezultata 66.7% zadruga ne nastavlja dok 33.3% nastavlja tradiciju postojanja neke ranije zadruge. Najveći deo anketiranih (66.7%) odgovorio je da ne postoji, dok 33.3% smatra da u njihovom mestu postoji tradicija zajedničkog korišćenja zemljišta, šume, vodenice, vode ili drugih resursa koja nije regulisana pravilima formalnih institucija. U tabeli 1a prikazan je udeo zadruga u uzorku prema broju članova.

Tab. 1. Broj članova u zadrugama

Broj članova	Procenat
1-20	42.9%
21-50	33.3%
50+	23.8%

Izvor: Proračuni autora

Najveći deo zadruga vrši prodaju proizvoda preko ugovora o isporuci robe, dok je na drugom mestu po učestalosti prodaja preko sopstvenih prodavnica (Tab.2)

Tab. 2. Način prodaje proizvoda u zadrugama

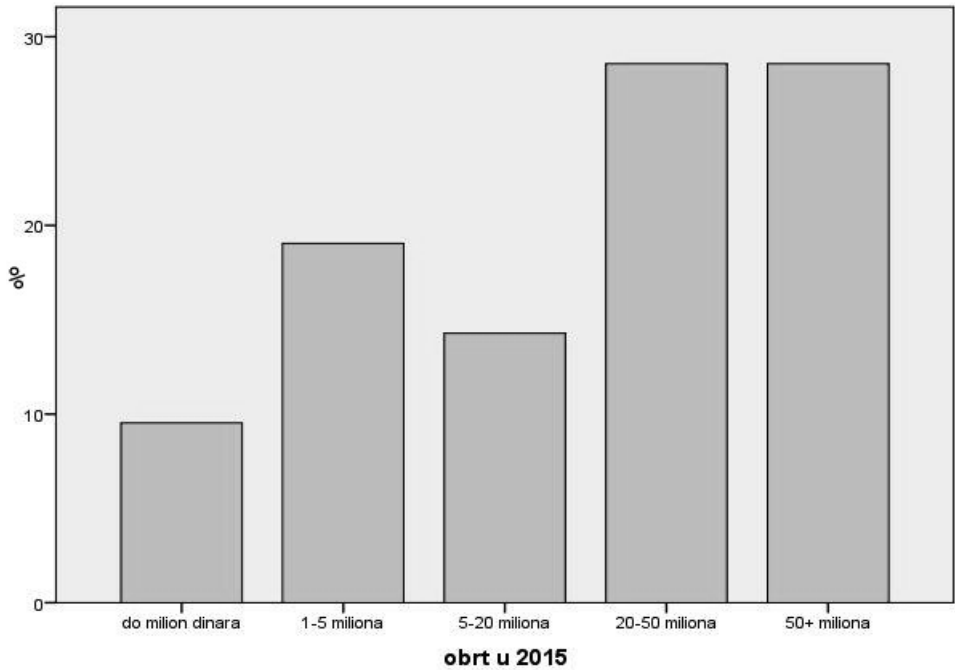
Tip prodajnog aranžmana	Procenat
preko vlastitih prodavnica	28.6%
stalni ugovor sa drugim maloprodajnim prodavnicama	14.3%
ugovor za isporuku robe	42.9%
Zadrugari obavljaju distribuciju vlastitih proizvoda	14.3%

Izvor: Proračuni autora

Kada je reč o obimu fakturisane realizacije u 2015. god., najveći broj anketiranih zadruga ostvario je godišnji obrt u intervalalima 20-50 i 50 i više miliona RSD (grafik 2).

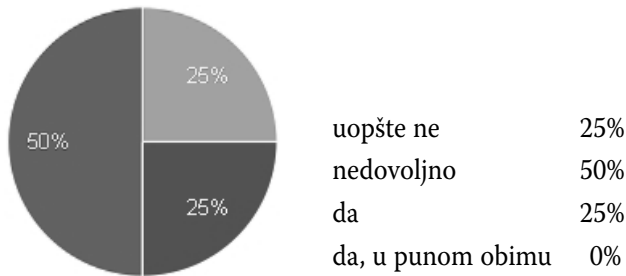
Na osnovu dobijenih rezultata, od ukupnog broja zadruga u posmatranom uzorku 9.5% ostvaruje jako malu dobit, 71.4% ostvaruje malu dobit, dok 19% ostvaruje solidnu dobit. Na pitanje "Ukoliko zadruga ostvaruje obrt, da li zadrugari učestvuju u raspodeli" u posmatranom uzorku prevladuje zbirni udeo od 75% odgovora *uopšte ne* i *nedovoljno* (grafik 3).

Grafik 2. Godišnji obrt zadruga u 2015.

Izvor: Proračuni autora

Grafik 3. Da li članovi zadruga učestvuju u raspodeli?

Izvor: Proračuni autora

Na pitanje "U kojoj meri predlozi i ideje zadrugara utiču na unapredjenje njihove zadruga" najveći zbirni udeo pripada odgovorima "utiču" i u "potpunosti utiču", iako ne treba zanemariti značaj 38.1% zadruga prema čijem mišljenju predlozi i ideje zadrugara imaju nedovoljan uticaj na razvoj zadruga (Tab.3)

Tab. 3. U kojoj meri predlozi i ideje zadrugara utiču na unapredjenje njihove zadruge?

		Procenat
Validno	uopšte ne	4,8
	nedovoljno	38,1
	utiču	42,9
	da, u potpunosti	14,3
	Total	100,0

Izvor: Proračuni autora

Na pitanje "Da li zadružni aranžman dozvoljava zainteresovanim pojednicima da odlučuju o pravilima prisvajanja" više od 2/3 zadruga u uzorku smatra da zadružni aranžman dozvoljava mogućnost zainteresovanima da odlučuju o pravilima prisvajanja (Tab.4). Na osnovu dobijenih rezultata, nadjene su pozitivne korelacije između varijable "uticaj predloga i ideja zadrugara" i godišnjeg obrta zadruge (0.61 , nivo značajnosti 95%) kao i uticaja predloga i ideja zadrugara na dobit zadruge (0.43).Veći stepen uticaja predloga i ideja zadrugara utiče na povećanje godišnjeg obrta i dobiti zadruge.

Tab. 4. Da li zadružni aranžman dozvoljava zainteresovanim pojednicima da odlučuju o pravilima prisvajanja?

		Procenat
Validno	uopšte ne	19,0
	nedovoljno	9,5
	da	66,7
	da, u punoj meri	4,8
	Ukupno	100,0

Izvor: Proračuni autora

Između varijable koja se tiče mogućnosti zainteresovanih da odlučuju o pravilima prisvajanja i varijable "da li zadrugari učestvuju u raspodeli dobiti zadruge" nadjena je vrednost Pearsonovog koeficijenta korelacije od 4,99 sa nivoom značajnosti od 95%. To ne objašnjava uzročnu vezu između ovih varijabli ali ukazuje da između njih postoji određen stepen linearnog kvantitativnog slaganja, jer se uočava da u zadrugama u kojima postoji mogućnost da zainteresovani pojedinci kreiraju pravila prisvajanja, članovi više učestvuju u raspodeli dobiti.

Članom 4 važećeg Zakona o zadrugama, definisani su principi zadrugarstva: (1) dobrovoljno i otvoreno članstvo, (2) demokratska kontrola članova, (3) ekonomska participacija članova, (4) autonomija i nezavisnost, (5) obrazovanje, obuka i informisanje, (6) među-zadružna saradnja i (7) briga za zajednicu (Zakon o zadrugama 2015). U istraživanju je kod anketiranih meren stepen izraženosti ovih principa pomoću 4-stepenih Likertovih skala (Tab.5)

Tab. 5. Stepen izraženosti zadružnih principa (1=minimalan, 4=maksimalan)

	1	2	3	4
dobrovoljno i otvoreno članstvo	0	9.5%	71.4%	19%
demokratska kontrola članova	0	47.6%	33.3%	19%
ekonomska participacija članova	4.8%	52.4%	28.6%	14.3%
autonomija i nezavisnost	0	23.8%	61.9%	14.3%
obrazovanje, obuka i informisanje	4.8%	14.3%	61.9%	19%
među-zadružna saradnja	14.3%	14.3%	66.7%	4.8%
briga za zajednicu	4.8%	42.9%	19	33.3%

Izvor: Proračuni autora

Pošto su potvrđene značajne vrednosti korelacije između principa zadrugarstva, isti su obradjeni faktorskom analizom da bi se identifikovalo postojanje određenog broja složenih faktora, sa idejom da se kasnije analizira njihov uticaj na poslovne varijable zadruga. Posle obavljene faktorske analize, metodom ekstrakcije *maximum likelihood*, ispunjeni su neophodni uslovi (Field, 2005) Kaiser-Mayerovog (Kaiser-Mayer) i Bartlettovog testa (Bartlett's test) za nastavak analize (Tab. 6).

Tab. 6. KMO i Bartlettov test

Kaiser-Meyer-Olkinove mere uzoračke adekvatnosti		,537
Bartlettov test specifičnosti	Approx. Chi-Square	45,597
	df	21
	Sig.	,001

Izvor: Proračuni autora

Nakon varimax rotacije, izdvojena su 3 značajna složena faktora. Faktori sa faktorskim punjenjima posle rotacije prikazani su u Tab. 7. Uzeti zajedno objašnjavaju 64,3% ukupne varijanse.

Tab 7. Rotirani Factor Matrix^a

	Factor		
	1	2	3
dobrovoljno i otvoreno članstvo	,958	-,203	-,157
demokratska kontrola članova	,771	,142	,317
ekonomska participacija članova	,481	-,065	,874
autonomija i nezavisnost	,329	-,068	,044
obrazovanje, obuka i informisanje	-,102	,304	,509
medju-zadružna saradnja	-,186	,755	,263
briga za zajednicu	,010	,809	-,010

Metod ekstrakcije: "Maximum Likelihood".

Metod rotacije: Varimax sa Kaiser normalizacijom

a. Rotacija konvergirala u 5 iteracija

Izvor: Proračuni autora

Faktor 1 (nazvan „dobrovoljnost i otvorenost“) zasićen je sledećim faktorskim punjenjima: princip dobrovoljnog i otvorenog članstva, princip demokratske kontrole članstva, princip ek participacije i princip autonomije i nezavisnosti. Faktor 2 (nazvan "saradnja i briga") karakterišu sledeće osobenosti: princip medjuzadružne saradnje i princip brige za zajednicu. U Faktoru 3 (nazvanom "ekonomska participacija") se po značaju izdvajaju sledeće čestice: princip ekonomske participacije, princip obrazovanja i obuke. Prilikom davanja naziva za faktore uzeto je u obzir da se faktorska opterećenja sa vrednostima $\pm 0,70$ smatraju indikativnim za jednu dobro definisanu strukturu i ona su pravi cilj faktorske analize (Hair et al. 2010).

Pošto su identifikovana tri faktora, u nastavku je analiziran njihov uticaj na zavisnu promenljivu " obrt zadruga u 2015. god" (videti grafik 2) koja predstavlja jedan od važnih pokazatelja poslovanja. U nastavku, testirana je sledeća hipoteza H_1 : *faktorski skorovi 1, 2 i 3 (kao nezavisne varijable, prediktori) utiču na promenu zavisne varijable "obrt zadruga u 2015. god."* Regresioni model postavljen je na sledeći način:

$$y_i = \beta_0 + \beta_1 x_{1,2,3} + \varepsilon_i \quad (1)$$

pri čemu je :

y_i = zavisna varijabla (obrt zadruga)

β_0 = y *intercept* (constant)

β_1 = nagib

$x_{1,2,3}$ = nezavisna varijabla ili prediktori uzeti zajedno: prediktor 1 "dobrovoljnost i otvorenost", prediktor 2 "saradnja i briga" i prediktor 3 "ekonomska aparticipacija"

ε_i = slučajna greška

Rezultati pokazuju značajne vrednosti za sva tri tipa R koeficijenta (Tab. 8). Na osnovu vrednosti dobijene za koeficijent R, skup od tri prediktorske varijable objašnjava 71.6% varijabilnosti godišnjeg obrta zadruga. Korigovani koeficijent R^2 ima strožije kriterijume i uzima u obzir ograničenja malih uzoraka. Ipak, i njegova vrednost je značajna i svedoči da približno 43% promena zavisne varijable „obrt zadruga” može da se predvidi na osnovu linearne kombinacije tri pomenuta prediktora uzeta zajedno.

Tab. 8. Sumiranje modela^b

Model	R	R ²	Korigovani koeficijent R ²	Standardna greška procene
1	,716 ^a	,512	,426	1,034

a. Prediktori: (Constant), REGR. faktorski score 3 za analizu 1, REGR. faktorski score 2 za analizu 1, REGR. faktorski score 1 za analizu 1

b. Zavisna varijabla: obrt u 2015. god.

Izvor: Proračuni autora

Na osnovu dobijenih rezultata, može se konstatovati da je hipoteza H_1 potvrđena.

U istraživanju su kod anketiranih merene četiri najvažnije osobine ličnosti (konstitutivni elementi *trustworthiness*) koje treba da poseduje poslovni partner da bi zadobio njihovo poverenje: odgovornost, pouzdanost, poštenje i iskrenost. Selekcija četiri osobine urađena je na osnovu modela korišćenog u ranijoj istraživačkoj studiji (Babic, Zarić 2015, 49–68). Ukratko, u pomenutoj studiji predstavnicima mladih menadžera u pitanju je ponuđeno 12 osobina ličnosti: 1. odgovornost, 2. ispunjavanje obećanja, 3. smisao za humor, 4. pouzdanost, 5. lojalnost, 6. poštenje, 7. iskrenost, 8. reputacija, 9. saosećanje, 10. fizička atraktivnost, 11. moralnost i 12. socijalabilnost. Zatim je od njih zatraženo da zaokruže četiri najvažnije osobine koje treba da poseduje poslovni partner da bi zadobio njihovo poverenje. Anketirani su odabrali sledeće osobine rangirane po značaju, respektivno: odgovornost, pouzdanost, poštenje i iskrenost (ibid). U skladu sa definisanim modelom, pomoću 4-stepenih Likertovih skala izmeren je stepen istraženosti osobina ličnosti kod zadrugara (Tab.9)

Tab. 9. Da li su vaši članovi zadruge odgovorni, pouzdani, pošteni, iskreni?

	uopšte ne %	nedovoljno %	da %	u potpunosti %
odgovornost	4,8	9.5	76.2	9.5
pouzdanost	4.8	19	66.7	9.5
poštenje	4.8	9.5	71.4	14.3
iskrenost	0	28.6	57.1	14.3

Izvor: Proračuni autora

Iz priloženog se vidi da za sve 4 osobine prevladjuje zbirni udeo odgovora „da” i „u potpunosti”, te da su pomenute osobine kod zadrugara značajno izražene u pozitivnom značenju. U nastavku, namera je bila da se ispita uticaj osobina ličnosti na godišnji obrt zadruge i veličinu dobiti zadruge. U tu svrhu, prema modelu (Babic, Zaric 2015) oformljen je sintetički indeks *trustworthiness* (T_w) u čiji sastav su zbirno ušle četiri pomenute osobine ličnosti. Ispitane su sledeće hipoteze:

H_2 : Indeks *trustworthiness* stoji u pozitivnoj korelaciji sa godišnjim obrtom zadruge

H_3 : Indeks *trustworthiness* stoji u pozitivnoj korelaciji sa varijablom „veličina dobiti zadruge”

Tab. 10. Korelacije: *Trustworthiness* indeks, godišnji obrt, profit

		Tw indeks	Obrt u 2015.	Veličina dobiti
Tw indeks	Pearson Correlation	1	,447*	,431
	Sig. (2-tailed)		,042	,051
	N	21	21	21

*. Korelacija je značajna na nivou 0.05 (2-tailed).

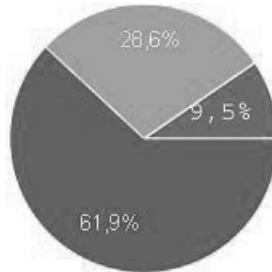
Izvor: Proračuni autora

Na osnovu dobijenih rezultata (Tab. 10), u oba slučaja postignute su značajne vrednosti Pearsonovog koeficijanta ali je u slučaju godišnjeg obrta zadruge vrednost koeficijanta nešto viša i značajnija. Izmedju indeksa T_w i dva merena poslovna pokazatelja zadruge postoji odredjen stepen linearnog kvantitativnog slaganja, jer se uočava da gde postoje više vrednosti indeksa T_w zadruge ostvaruju veći obrt i dobit. Konstatuje se da su hipoteze H_2 i H_3 potvrđjene.

U mnogim stranim i domaćim studijama (Babić, 2012), dokazan je pozitivan uticaj različitih tipova poverenja na mikro-ekonomski i makro-ekonomski razvoj i na finansijski sektor. U ovom istraživanju mereno je interpersonalno poverenje

zadrugara. Na pitanje „na kom nivou je međusobno poverenje vaših zadrugara”, najveći deo 61.9% odgovorio je da nema dovoljno poverenja, 28.6% da ima poverenje, 9.5% da ima potpuno poverenje dok se niko od anketiranih nije izjasnio da uopšte nema poverenja u ostale članove zadruge (Grafik 4).

Grafik 4. Na kom nivou je međusobno poverenje vaših zadrugara?

Izvor: Proračuni autora

I interpersonalno poverenje zadrugara dovedeno je u vezu sa poslovnim pokazateljima zadruge, posle čega su nadjene pozitivne korelacije sa dobiti zadruge (0.69, nivo značajnosti 95%) i sa godišnjim obrtom (0.3). Na taj način pokazano je da i u sferi ekonomije zajedničkih dobara viši nivo interpersonalnog poverenja ima pozitivan uticaj na rast poslovnih pokazatelja.

U trećem bloku istraživanja analizirani su stepen sukoba u zadrugama, mehanizmi za njihovo prevazilaženje i stepen transakcionih troškova koje prouzrokuje sukob interesa. Na pitanje „da li ima sukoba interesa između zadrugara” najveći procenat anketiranih 76.2% smatra da ponekad dolazi do sukoba interesa između članova zadruge (Tab. 11)

Tab. 11. Da li ima sukoba interesa između zadrugara?

Da, u velikoj meri%	Da, ima %	Ponekad%	Nikad %
0	4.8	76.2	19

Izvor: Proračuni autora

Na pitanje „da li pojedini zadrugari u većoj meri u odnosu na opšte-prihvaćen nivo koriste zajedničke resurse”, dobijeni su sledeći rezultati (Tab. 12). Interesantno je da najveći udeo anketiranih (66.7%+9.5%) tvrdi da članovi zadruge ponekad, odnosno često zloupotrebljavaju zajedničko dobro.

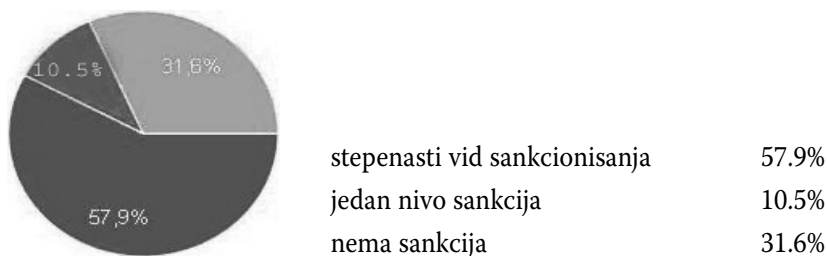
Tab. 12. Zloupotreba korišćenja zajedničkih dobara

Nikad	Skoro nikad	Ponekad	Često
9.5%	14.3%	66.7%	9.5%

28 Izvor: Proračuni autora

Kada je reč o mehanizmima za prevazilaženje sukoba, 90.5% zadruga koristi vlastite mehanizme za prevazilaženje sukoba dok se 9.5% oslanja na sudove. Ukoliko se oslanjaju na vlastite mehanizme za rešavanje sukoba, 57.9% zadruga koristi stepenasti vid sankcionisanja prema težini prekršaja, 31.6% zadruga ne koristi nikakav vid sankcija dok 10.5% koristi samo jedan nivo sankcija (Grafik 5)

Grafik 5. Vlastiti mehanizam za sankcionisanje članova u slučaju kršenja pravila

Izvor: Proračuni autora

Ukoliko se analizira stepen linearne veze između zadruga koje se oslanjaju na vlastite mehanizme za rešavanje sukoba i visina dobiti zadruga, vrednost Pearsonovog koeficijenta korelacije iznosi 0.53 sa nivoom značajnosti od 95%. Može se zaključiti da zadruga koje koriste sopstvene mehanizme za prevazilaženje sukoba ostvaruju veću dobit. Primena vlastitih mehanizama za sankcionisanje smanjuje transakcione troškove zadruga i zadrugara, jer su sudski procesi dugotrajni i iziskuju značajna finansijska sredstva

4. ZAKLJUČAK

U radu se analiziraju pojam, funkcije i značaj zajedničkog dobra sa aspekta institucionalne ekonomije. Polazi se od teorije Elinor Ostrom koja je efektno objasnila i empirijski potvrdila u mestima širom sveta kako zajednice nalaze načine da upravljaju prirodnim resursima na najefikasniji mogući način (Ostrom, 1990). Ostrom koristi termin „Common Pool Resources” da ukaže na prirodne resurse koje koriste mnogi pojedinci u zajednici. U takve resurse se najčešće ubrajaju ribolovi, bazeni podzemnih voda, sistemi za navodnjavanje, šume, livade za ispašu i dr. O rezultatima specifičnog upravljanja resursima ovog tipa svedoče mnogobrojni živopisni primeri autorke, sakupljeni u istraživanjima po Švajcarskoj, Japanu, Španiji, Filipinima, Keniji, Guatemali,

Nepalu, Turskoj i SAD (Ibid). Konvencijalna ekonomska rešenja podrazumevaju ili centralnu regulaciju vlade ili privatizaciju pomenutih resursa. Medjutim, prema Ostrom postoji i treći pristup u rešavanju problema zajedničkog dobra koji podrazumeva kreiranje trajnih institucija zadruga koje su organizovane i regulisane od strane samih korisnika zajedničkih resursa.

U našem empirijskom istraživanju sprovedenom na uzorku srpskih zadruga, ustanovljeno je da 66.7% zadruga ne nastavlja, dok 33.3% nastavlja tradiciju postojanja neke ranije zadruge. Na osnovu dobijenih rezultata, 66.7% smatra da ne postoji, dok prema 33% zadruga u njihovom mestu postoji tradicija korišćenja nekog zajedničkog dobra. U istraživanju su analizirani poslovni pokazatelji zadruga, način plasmana robe, pitanje raspodele dobiti i značaj ideja zadrugara za unapredjenje zadruga. Na osnovu dobijenih rezultata korelacione analize, dokazano je da viši stepen uticaja predloga i ideja zadrugara za unapredjenje zadruga utiče na povećanje godišnjeg obrta i dobiti zadruga. U istraživanju su mereni stepen izraženosti zadrugarskih principa, *trustworthiness index*, a zatim je ispitan uticaj pomenutih varijabli na poslovne pokazatelje zadruga. Rezultati testiranja glavnih hipoteza prikazani su u tabeli 13.

Tab. 13. Pregled hipoteza testiranih u istraživanju

H ₁ : Faktorski skorovi: „dobrovoljnost i otvorenost”, „saradnja i briga” i „ekonomska participacija” utiču na promenu zavisne varijable <i>obrt zadruga</i> u 2015. god.	Potvrđjena
H ₂ : <i>Trustworthiness</i> indeks je u pozitivnoj korelaciji sa godišnjim obrtom zadruga	Potvrđjena
H ₃ : <i>Trustworthiness</i> indeks je u pozitivnoj korelaciji sa veličinom dobiti zadruga	Potvrđjena

U poslednjem delu istraživanja, analizirana su pitanja koja se odnose na sukobe u zadrugi i na transakcione troškove koje oni uzrokuju. Analizirani su mehanizmi za njihovo prevazilaženje, pitanje korišćenja zajedničkih resursa, kontrole i nadzora. Utvrđeno je da zadruga koje koriste sopstvene mehanizme za prevazilaženje sukoba ostvaruju veću dobit. Time je i na prostorima Srbije empirijski potvrđjena preporuka Elinor Ostrom da korisnici zajedničkog dobra prilikom rešavanja konflikata treba da se oslanjaju korišćenje stepenastog vida sankcionisanja.

REFERENCE

- Attali, J. 2006. *A Brief History of the Future*, Paris, Fayard.
- Attali J. and Guillaume M. (1974), *L'anti-économique*, Paris, Presses Universitaires de France.
- Babic, V., Zaric, S. 2015. "Young Entrepreneurs Trust During the Recession: Evidence from Serbia." *ECONOMIC ANNALS*, Vol. LX, N 207: 49–68
- Babić, V. 2012. *Uticaj poverenja ekonomskih agenata na generisanje globalne ekonomske krize i recesije u Srbiji*, doktorska disertacija, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu I-14726 (5970)
- Blaug, M. 1992. *The methodology of economics, or, how economists explain*. Cambridge New York, NY: Cambridge University Press
- Coase, R. 1993. "The Nature of the Firm". In Williamson, O. and Winter, S (Eds) *The Nature of the Firm*, 18-48, Oxford University Press.
- Field, A. P. 2005. *Discovering statistics using SPSS* (2nd edition). London: Sage.
- Gnjatović, D, Stojanovic, Ž. 2015. *Zadrugarstvo u Srbiji: 120 godina Zadružnog saveza*, Beograd: Hesperia
- Hair, J., Black, W., Babin, B. and Anderson, R. 2010. *Multivariate Data Analysis - A Global Perspective*. New Jersey: Pearson Education.
- Hardin, G. 1968. "The Tragedy of Commons", *Science*, New Series, Vol. 162, Issue 3859, pp. 1243-1248
- Honoré, T. 2006. "Property and Ownership : Marginal Comments" In J. W. Harris, Timothy Andrew Orville Endicott, Joshua Getzler & Edwin Peel (eds.), *Properties of Law: Essays in Honour of Jim Harris*. Oxford University Press.
- Levy-Carciente. S. et al. 2016. *The International Property Rights Index*, Washington, Property Alliance,
- Matijasević, A. 2005. "Cooperative Laws in Croatia : Development and Problems of Legislation Concerning the Agricultural Co-operatives." *Sociologija sela* 43, 167 (1) :153–170
- Malešević, Lj. 2015. *Zadruga daleko od pravog zadrugarstva*. Retrieved from: <http://paragraf.rs/dnevne-vesti/241215/241215-vest15.html>
- Mankiw, N. G. and Taylor, P. 2011. *Economics, second edition*. Cengage Learning, p. 222
- North, D. 1990. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Ostrom, E. 1990. *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge, UK: Cambridge University Press
- Poslovni imenik Srbije, 2015. Retrieved from: www.pttimenik.rs
- Schlager, E. & Ostrom, E. 1999. "Property Rights Regimes and Coastal Fisheries: An Empirical Analysis." In *Polycentric Governance and Development: Readings from the Workshop in Political Theory and Policy Analysis*. M.D. McGinnis, ed. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Smith, R. 1981. "Resolving the Tragedy of the Commons by Creating Private Property Rights in Wildlife", *Cato Journal* 1: 439-468
- Sovacool, B. 2011. *The Routledge Handbook of Energy Security*, Reprint Edition
- Zakon o zadrugama RS, 2015. *Službeni glasnik RS* br. 112, članovi 2 i 4.
- Zaric, S., 2012. "Ostrom's Common Pool Resources and the Third Way: The case of Krce-dinska Ada (Danube Island), in Cerovic, et al. (ed by), "From Global Crisis to Economic Growth (Which Way to Take?), CID Faculty of Economics Belgrade

Abstract***Economic Principles of Governing the Commons: The Case of Serbian Cooperatives***

Purpose – This study explains the concept, function and the importance of the common good from the standpoint of institutional economics. The research part of the article analyzes the business indicators of Serbian cooperatives, placement of goods, the issue of profit distribution and the importance of member ideas for the improvement of cooperative. In the text are measured the degree of severity of cooperative's principles, desirable personality traits that should have any cooperative member as well as mutual trust. Besides, it is examined the impact of the aforementioned variables on cooperative business indicators. The final part of the research analyzes issues related to potential conflicts in a cooperative and transaction costs they cause. It analyzes the mechanisms to overcome them, the issue of mutual resources sharing, control and surveillance.

Design/methodology/approach – Data was collected using an online questionnaire with closed answers, together with Likert scales. The sample included farming, cattle-breeding, vegetable-growing, fruit-growing, beekeeping, fishing, construction, crafts and mixed cooperatives in more than 15 cities in Serbia. 85 questionnaires were distributed to managers of cooperatives in two waves in the space of 15 days. Besides standard descriptive statistics, in the survey were applied factor, regression and correlation analyses.

Main findings – The study demonstrated that the regression factor scores 1-3, obtained through factor analysis, influence on the change of dependent variable 'cooperative turnover in 2015'. It is also confirmed that the *trustworthiness index* is in positive correlation with annual turnover of the cooperative and also with variable 'cooperative's size of profit'.

Key words: Common goods, institutional economics, Serbian cooperatives, factor analysis, business parameters, trustworthiness index

*Paper received: 2. 12. 2016.
Paper reviewed: 12. 12. 2016.
Paper accepted: 27. 12. 2016.*